

характеристика основных форм внешнего и внутреннего контроля деятельности банковских учреждений.

Ключевые слова: система внешнего контроля, система внутреннего контроля, функциональный контроль, внешний аудит, внутренний аудит, контроллинг, пруденционный присмотр, банковский присмотр, банковское учреждение.

Rudnickiy V. S.

Forms of control of activity of bank institutions

The author traces theoretical and practical problems associated with the system of internal control of banking institutions. The characteristics of the major forms of internal and external control of the banking institutions.

Key words: external control system of internal control, functional control, external audit, internal audit, controlling, prudentsing supervision, banking supervision, banking institution.

Рудницький Василь Степанович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Львівського інституту банківської справи Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ).

УДК 336:336.77(477)

Б. І. Пишк

СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОЇ СИСТЕМИ: ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ, ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ПІДХОДИ

Досліджено підходи до визначення поняття «фінансово-кредитна система». Проаналізовано зміни змісту економічних категорій з позиції функціонального, інституціонального та організаційного підходу. На основі аналізу наявних підходів до трактування сформовано власне визначення фінансово-кредитної системи, функції та модель її структури.

Ключові слова: кредитна система, фінансова система, фінансовий сектор, фінансові інститути, фінансово-кредитна система.

В умовах ринкових перетворень економіки України особливого значення набуває досягнення соціально-економічної стабілізації суспільства, що неможливо уявити без існування ефективної фінансово-кредитної системи, оскільки фінанси і кредит, які не лише обслуговують відносини економічними суб'єктами, а й виступають самостійною сферою економічних відносин. Уз-

© Б. І. Пишк, 2013

галі, роль фінансово-кредитної системи в соціально-економічному розвитку держави важко переоцінити. На думку Нобелівського лауреата Дж. Стігліца, вона є мозком суспільства, оскільки «розподіляє дефіцитний капітал між конкуруючими способами використання, намагаючись спрямувати його найефективніше туди, де він дає найбільшу віддачу» [1, с. 143].

Поняття «фінансово-кредитна система» – багатоганне і розглядається як сукупність певних елементів, що характеризують різні її аспекти. При цьому автори по-різному підходять до характеристики окремих елементів і визначення її структури. Тому чіткого розмежування й однозначного трактування цього поняття в зарубіжній і вітчизняній літературі не існує, що пов'язано з історичними і національними особливостями розвитку суспільства, а також специфікою та розмаїттям підходів до виділення сфер і ланок фінансово-кредитної системи.

Метою цієї статті є дослідження сутності фінансово-кредитної системи з позиції наявних в економічній науці підходів та формування власного бачення щодо змісту і структури сучасної фінансово-кредитної системи України.

На нинішній день у зарубіжній і вітчизняній економічній літературі здебільшого використовується термін «фінансова система». Проаналізуємо різні точки зору та різні підходи до визначення сутності фінансової системи.

О. П. Орлюк пропонує трактувати поняття фінансова система у трьох аспектах: 1) інституціональний – як сукупність фінансових інститутів, що сприяють утворенню та використанню фондів коштів для здійснення фінансової діяльності держави; 2) організаційний – як сукупність органів державної влади та місцевого самоврядування, які здійснюють у межах своєї компетенції керівництво фінансовою діяльністю держави та підприємств, установ, організацій, що беруть у ній участь; 3) економічний – як сукупність державних фінансів (бюджет держави, фонди цільового призначення, державний кредит, фінанси державних підприємств), фінанси суб'єктів господарювання, міжнародні фінанси (валютний ринок, фінанси міжнародних організацій, міжнародні фінансові інституції) та фінансовий ринок [2].

М. І. Крупка розглядає фінансову систему з позицій організаційного підходу як інфраструктуру різних фінансових інститутів, які здійснюють фінансові операції й одночасно є суб'єктами і об'єктами управління фінансами [3]. Організаційного підходу дотримуються такі автори, як Г. Вознюк, А. Загородній і Т. Смолженко. Вони трактують фінансову систему як сукупність урегульованих фінансово-правовими нормами окремих ланок фінансових відносин і фінансових установ, за допомогою яких держава формує, розподіляє і використовує централізовані й децентралізовані грошові фонди [4, с. 420].

До прихильників економічного аспекту трактування сутності поняття «фінансова система» варто віднести В. Федосова, який під фінансовою

системою розуміє різноманітні форми і методи фінансових відносин у суспільстві на різних рівнях економічної системи й охоплює: фінанси суб'єктів підприємницької діяльності; державні фінанси; фінансовий ринок; страхування; міжнародні фінанси [5].

Функціональний підхід використовують В. Базилевич і Л. Баластрик, які пропонують розуміти під фінансовою системою сукупність різноманітних видів фондів фінансових ресурсів, сконцентрованих у розпорядженні держави, нефінансового сектору економіки (господарських суб'єктів), окремих фінансових інститутів і населення (домогосподарств) для виконання покладених на них функцій, а також для задоволення економічних і соціальних потреб [6, с. 27].

Схожий підхід простежується й у працях О. Василика, який зауважує: фінансова система держави – це різноманітні види фондів, сконцентровані в її розпорядженні, а також у господарських суб'єктів та інших фінансових інститутів з метою використання економічного і соціального розвитку [7, с. 58].

Також трапляються й інші визначення фінансової системи, виходячи з її функціональних, об'єктних і суб'єктних ознак. Так, Е. Юрій трактує фінансову систему через сукупність різноманітних видів фондів фінансових ресурсів, які є в розпорядженні держави [8, с. 14–19]. На нашу думку, таке визначення є неповним, оскільки в ньому автор не враховує такі важливі складові фінансової системи, як фінанси суб'єктів підприємництва, домогосподарств, фінансовий ринок та інші об'єкти фінансової інфраструктури.

Зокрема, дещо інший підхід до трактування сутності фінансової системи пропонують Б. Карпінський і О. Герасименко. Вони розглядають його як взаємопов'язане поєднання процесів об'єктивного розподілу вартості ВВП і суб'єктивного впливу на нього державної політики в наявному економічному і правовому просторі [9, с. 8]. На нашу думку, це трактування є досить вузьким як з позиції процесів, пов'язаних із розподілом ВВП (крім розподілу, є ще його формування, перерозподіл і використання), так і щодо сукупності фінансових відносин, оскільки не всі з них пов'язані з процесом розподілу ВВП. Утім, маємо зазначити, що головна функція фінансової системи в цьому визначенні виділена досить чітко.

З цієї точки зору більш точним є визначення В. Опаріна, який називає фінансовою системою сукупність відокремлених певних складових фінансів, які мають свої характерні ознаки й особливості і відображають специфічні форми та методи розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту [10, с. 111], а також Г. Кірейцева, який зауважує, що фінансова система – це сукупність взаємопов'язаних фінансових відносин, що формують і використовують доходи і відповідні фонди, а також відображають форми, методи розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту [11].

У західній фінансовій науці переважає трактування фінансової системи в контексті функціонування фінансового ринку. Наприклад, З. Бодіта і Р. Мертон характеризують фінансову систему як сукупність ринків та інших інститутів, що використовуються для укладення фінансових угод, обміну активами і ризиками. Ця система включає ринки акцій, облігацій та інших фінансових інструментів, фінансових посередників (таких, як банки і страхові компанії) і органи, які регулюють діяльність усіх цих установ. Але є й інші підходи. Зокрема П. Роуз і Д. Фрезер розглядають фінансову систему країни досить широко, відносячи до неї мережу фінансових ринків, фінансові інституції, бізнес-структури, фінанси домогосподарств та уряду [12, с. 62]. З точки зору основних елементів фінансову систему розглядає і відомий західний учений Ф. Мишкін. На його думку, головними елементами цієї системи є кредиторів (заощадники), позичальники (витратники), фінансові посередники і фінансові ринки. Кредиторами і позичальниками можуть бути домогосподарства, ділові фірми, уряд та іноземці. Фінансові посередники – це банки і небанківські фінансові установи [13]. У деяких визначеннях фінансової системи можна знайти її розуміння як сукупності фінансових інститутів (установ), які надають певний спектр фінансових послуг, передусім у сфері фінансового посередництва. Такої думки дотримується й відомий американський учений Х. Мінскі [14]. На його думку, головним чинником, який визначає траєкторію розвитку економіки, є передусім інноваційна структура фінансової системи, що перебуває під впливом очікувань суб'єктів господарювання. При цьому провідна роль належить фінансовим посередникам, які у взаємодії з динамікою попиту на свої послуги є, за Й. Шумпетером [15, с. 112], рушійною силою в інституційній структурі.

На нашу думку, визначення фінансової системи як системи фінансових посередників є дещо спрощеним і неповним. Механізм фінансового посередництва реалізується з допомогою комплексної системи під назвою «фінансовий сектор», кожен з інститутів якого виконує свої функції й займає відповідне місце, і лише за наявності всього комплексу цих фінансових інститутів фінансове посередництво може ефективно здійснювати своє важливе завдання – забезпечувати ефективне формування та розміщення фінансових ресурсів. Залишається незрозумілим виведення за межі змісту такого поняття, як фінансова система фінансів суб'єктів господарювання, державних фінансів і фінансів домогосподарств.

Розглянемо підходи до визначення поняття «кредитна система». Під кредитною системою П. В. Круш вважає сукупність кредитних відносин, їхніх форм, видів, методів реалізації та кредитно-фінансових інститутів, що діють на ринку позичкових капіталів, здійснюють акумуляцію і використання позичкового капіталу. Завдяки цим кредитно-фінансовим інститутам у кредитній системі відбувається реалізація кредитних відносин. На думку науковця, сучасна

кредитна система являє собою всю сукупність кредитно-розрахункових і платіжних відносин, що пов'язані з рухом позичкового капіталу у вигляді різних форм, видів кредиту, методів кредитування. Другою складовою кредитної системи є сукупність функціонуючих кредитно-фінансових інститутів, які здатні акумулювати вільні грошові кошти, а потім надавати їх у позичку. Тобто ці кредитно-фінансові інститути обслуговують реалізацію кредитних відносин [16].

В економічній літературі існує і дещо ширше визначення кредитної системи, сутність якої виражають двоюко: 1) як сукупність кредитних відносин, форм кредиту, методів кредитування і кредитних установ; 2) як сукупність кредитних установ країни. Частіше використовується друге визначення, котре є вужчим, але точніше характеризує інституційну форму кредитних відносин у суспільстві через кредитні установи, які акумулюють вільні кошти й надають їх у позику [17, с. 288]. Тому важливими питанням є визначення сутності та формування складу фінансово-кредитної системи, а також дослідження її впливу на економічний розвиток національної економіки на основі поєднання кругообігу фінансових і кредитних ресурсів з метою забезпечення процесу суспільного відтворення. Оскільки фінанси і кредит порівняно відособлені категорії, то логічно впливає те, що поняття «фінансова система» і «кредитна система» мають право на самостійне існування. Рушійною силою фінансової системи є кругообіг фінансових, а кредитної – кругообіг кредитних ресурсів. Однак кругообіги фінансових і кредитних ресурсів взаємопов'язані: фінансові ресурси переходять у кредитні, а кредитні – у фінансові. З цієї причини поняття фінансово-кредитної системи є цілком реальним, оскільки відображає взаємодію фінансів і кредиту в загальному механізмі їхнього впливу на економічні процеси в суспільстві.

Аналіз літературних джерел за досліджуваною тематикою дозволив виділити три підходи до трактування змісту фінансово-кредитної системи, а саме: *функціональний підхід* (як сукупність фінансово-кредитних відносин в економіці); *інституціональний підхід* (сукупність фінансово-кредитних установ і фінансових ринків); *організаційний підхід* (сукупність органів державного регулювання фінансово-кредитних відносин і фінансових посередників).

На нашу думку, фінансово-кредитну систему слід розглядати з позицій поєднання зазначених вище підходів, що дасть змогу більш глибоко розкрити її сутність і зміст. На думку автора, під фінансово-кредитною системою слід розуміти сукупність усіх фінансово-кредитних відносин, які виникають між економічними суб'єктами, а також фінансових посередників і ринків, суб'єктів фінансової інфраструктури та інституцій державного регулювання, які цілеспрямовано впливають на процеси формування, розподілу, перерозподілу і використання фінансових ресурсів. Пропоновану нами структуру фінансово-кредитної системи представлено на *рис. 1*.

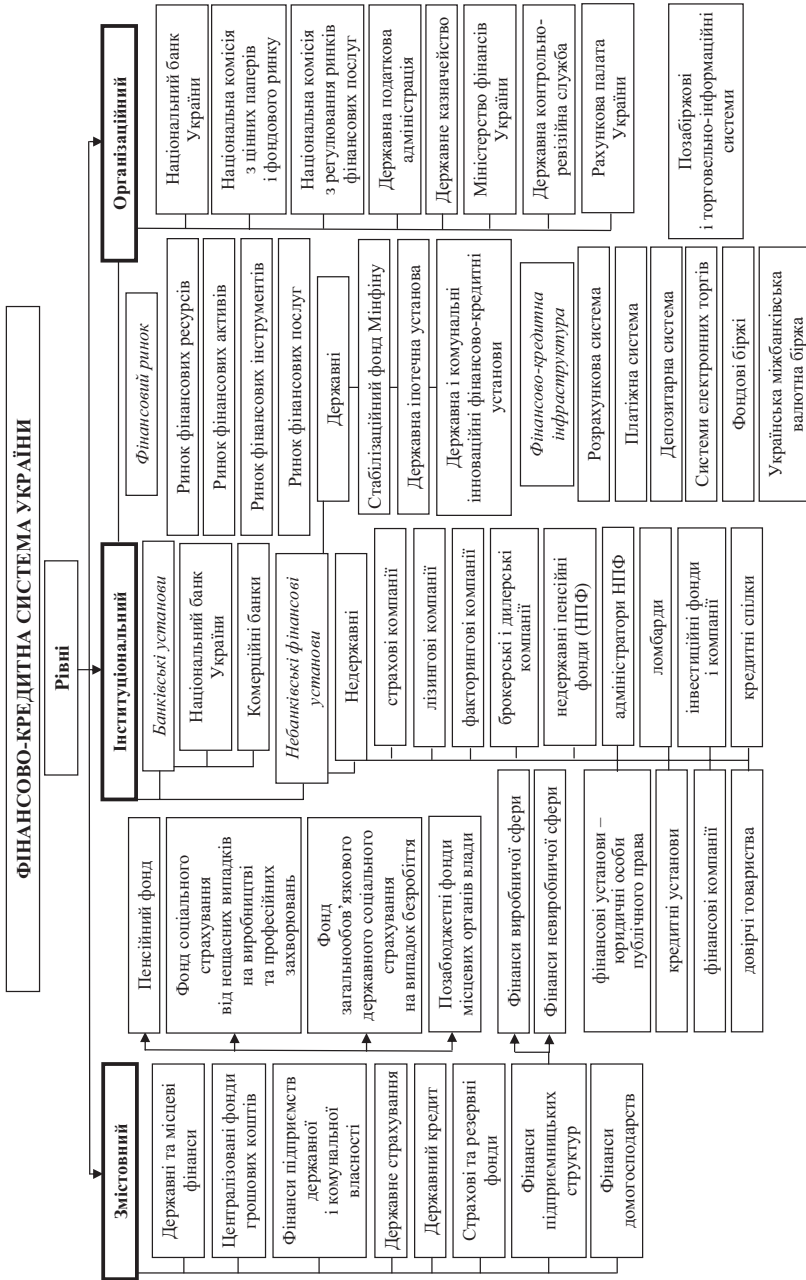

Рис. 1. Структура фінансово-кредитної системи України

Примітка. Розробка автора.

Головними параметрами, що характерні для будь-якої системи, є: елементи (ланки) системи; взаємозв'язки між елементами (структура системи): головна функція; функції окремих елементів системи; зовнішні взаємозв'язки системи тощо. Перелічені параметри, забарвлені фінансовою термінологією, відображені у визначеннях фінансово-кредитної системи, що їх дають окремі автори. Проблема полягає в тому, наскільки ці визначення відповідають фінансово-кредитній системі, що склалась у тій чи іншій державі. Фінансово-кредитна система не лише має свою сутність, яка проявляється в її структурі, принципах функціонування, особливостях та специфіці діяльності фінансово-кредитних установ, а й активно взаємодіє з навколишнім середовищем, з іншими процесами в економічній і соціальній сферах, відповідно на них впливаючи.

Основні напрями та механізми цього впливу й визначають окремі її функції. При цьому слід зазначити, що функцією може бути такий вплив на економічних суб'єктів, між якими відбуваються фінансово-кредитні відносини. Тому функції фінансово-кредитної системи сприяють її консолідації. Саме функції характеризують суспільне призначення фінансово-кредитної системи і дають чітке уявлення про її роль, тобто «роботу», яку ця система виконує в суспільстві. Як і сама сутність, зміст фінансово-кредитної системи, її функції є явищем об'єктивним та динамічним. Кожна з них формується і розвивається мірою розвитку фінансово-кредитних відносин та економічного середовища, в якому функціонує ця система.

Виділимо функції фінансово-кредитної системи, які, на нашу думку, найкраще розкривають її зміст і сутність (табл. 1).

Таблиця 1

Функції фінансово-кредитної системи та їхня характеристика

Функції	Характеристика функцій
Емісійно-нагромаджувальна	Формування грошових ресурсів (створення вартості) з метою реалізації фінансово-кредитних відносин; акумуляція заощаджень інвесторів
Перерозподільна	Перерозподіл сформованих фінансових ресурсів та їх спрямування в різні сфери економіки, які їх потребують, без зміни первинного права власності на ці ресурси; забезпечення рівноваги на ринку капіталів
Посередницько-обслуговувальна	Забезпечення переходу фінансових ресурсів від одних економічних суб'єктів до інших
Трансформаційна	Трансформація грошових нагромаджень і заощаджень економічних суб'єктів у вартість, що приносить доходи; подальше диверсифіковане вкладення нагромадженого капіталу
Стимулювальна	Задоволення потреб економічних суб'єктів у фінансових ресурсах з метою забезпечення притоку їхньої вартості та відтворювальних процесів
Управлінська	Посилення впливу фінансово-кредитних установ на діяльність економічних суб'єктів шляхом участі у створенні та розвитку цих суб'єктів, спільних проектах шляхом фінансування їхньої діяльності; підвищення ліквідності фінансових вкладень шляхом професійного управління довіреними і набутими активами; зниження рівня фінансових ризиків

Функції	Характеристика функцій
Контрольна	Здійснення контролю за процесами формування і розміщення фінансових ресурсів, їхнім цільовим використанням і поверненням, а також здатність кількісно відображати результати фінансово-кредитних відносин

Примітка. Складено автором.

Що ж стосується інституційної складової фінансово-кредитної системи, то до неї належать фінансово-кредитні установи, фінансові ринки та фінансово-кредитна інфраструктура. Особливу увагу звернемо на фінансово-кредитні установи, до яких входять: 1) банківські установи, які через депозитний і грошово-кредитний мультиплікатор здатні впливати на пропозицію грошей у країні (центральний банк, універсальні і спеціалізовані комерційні банки); 2) небанківські фінансові установи, які неспроможні впливати на пропозицію грошей у країні (страхові та інвестиційні компанії, пенсійні фонди, кредитні спілки, ощадно-кредитні асоціації, лізингові компанії, довірчі товариства тощо) [414].

Ми вважаємо, що до інституціонального рівня фінансово-кредитної системи України слід також включити ще одну складову – недержавні небанківські фінансові установи, що містить Стабілізаційний фонд Мінфіну, Державну іпотечну установу, Державну і комунальні інноваційні фінансово-кредитні установи, які виступають носіями фінансово-кредитних відносин, взаємодіють із різними економічними суб'єктами, цілеспрямовано впливаючи як на їхню діяльність, так і на процеси економічного розвитку в державі загалом через відповідні (фінансово-кредитні) механізми.

Потребують дослідження механізми та схеми співпраці і впливу фінансово-кредитної системи на структуру і темпи розвитку економіки в цілому і її реального сектору зокрема. Актуальним завданням є комплексне дослідження основних напрямів удосконалення діяльності банківської системи, страхового ринку, інститутів спільного інвестування та системи недержавного пенсійного забезпечення. Адже, як зазначається у звіті МВФ «Перспективи розвитку світової економіки», «нещодавні події на фінансових ринках указують на необхідність реформування фінансово-кредитної системи та поліпшення її інституційної структури». Прискорений економічний розвиток, інтенсифікація інвестиційних процесів в Україні потребує, з одного боку, концентрації ресурсів і капіталів, а з другого – створення інфраструктури для багатоканального диверсифікованого ринку залучених коштів.

Висновки. З позицій поєднання функціонального, інституціонального та організаційного підходів запропоновано авторське визначення фінансово-кредитної системи як сукупності всіх фінансово-кредитних відносин, які виникають між економічними суб'єктами, а також фінансових посередників

і ринків, суб'єктів фінансової інфраструктури та інституцій державного регулювання, які здійснюють цілеспрямований вплив на процеси формування, розподілу, перерозподілу та використання перерозподілу фінансових і кредитних ресурсів.

Актуальність і гострота проблеми діяльності фінансово-кредитної системи та взаємодії окремих її установ свідчать про необхідність теоретико-методологічного дослідження її інституційної структури. Теоретичні й емпіричні напрацювання вітчизняних учених свідчать, що перелік таких чинників стосовно окремих видів установ, які входять до фінансово-кредитної системи, може змінюватися з розвитком загальної ситуації на конкретних секторах фінансового ринку, тому важливим завданням є визначення цих факторів з урахуванням наявних тенденцій і тих, які можна прогнозувати за умов розвитку сектору та внутрішньосистемної конкуренції.

Список використаних джерел

1. Стиглиц Дж. Глобалізація: тривожні тенденції / Дж. Стиглиц. – М. : Мысль, 2003. – С. 143.
2. Фінансове право : навч. посібник для вузів / О. П. Орлюк. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 528 с.
3. Крупка І. М. Фінансовий ринок України та міжнародні фінансові потоки / І. М. Крупка // Фінанси України. – 2009. – № 12. – С. 104.
4. Загородній А. Г. Фінансовий словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко. – 4-те вид., випр. та допов. – К. : Т-во «Знання», КОО ; Л. : Вид-во Львів банк. ін-ту НБУ. – 2002. – 566 с.
5. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями : монографія / за наук. ред. В. Федосова. – К. : КНЕУ, 2002. – 387 с.
6. Базилевич В. Д. Державні фінанси : навч. посібник / В. Д. Базилевич, Л. О. Баластрик ; ред. В. Д. Базилевич. – К. : Атіка, 2002. – 368 с.
7. Василик О. Д. Теорія фінансів : підручник / О. Д. Василик ; КНУ ім. Т. Г. Шевченка. – 4-те вид., доп. – К. : Ніс, 2003. – 416 с.
8. Юрій Е. О. Фінанси : навч. посібник / Е. О. Юрій. – Чернівці : БДФА, 2004. – 264 с.
9. Карпінський Б. Аспекти функціонування фінансової системи держави / Б. Карпінський, О. Герасименко // Економіка. Фінанси. Право. – 2003. – № 9. – С. 9–13.
10. Опарін В. М. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти) : дис. ... д-ра екон. наук : 08.04.01 / Опарін Валерій Михайлович. – К. : Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана. – К., 2006. – 403 с.
11. Кірейцев Г. Г. Гроші. Фінанси. Кредит: навч. посібник / Г. Г. Кірейцев, М. М. Александрова, С. О. Маслова. – К., 2001. – 312 с.
12. Финансы : учеб. пособие : пер. с англ. – М. : Вильямс, 2000. – 362 с.
13. Мишкін Ф. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків / Ф. Мишкін. – К. : Основи, 1998. – 514 с.
14. Minski H. The Financial Instability Hypothesis / H. Minski // Working Papers. – 1992. – P. 74.
15. Minski H. Shumpeter and Finance / H. Minski. – N.Y. : St. Martin's Press, 1993. – P. 112.
16. Гроші та кредит : навчальний посібник / П. В. Круш. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 216 с.
17. Гроші та кредит : підручник / за ред. проф. Б. С. Івасіва. – Тернопіль : Карт-бланш, 2000. – 510 с.

Пишк Б. И.

Сущность и структура финансово-кредитной системы: функциональный, институциональный и организационный подходы

Исследованы подходы к определению понятия «финансово-кредитная система». Проанализированы изменения содержания экономических категорий с позиции функционального, институционального и организационного подходов. На основе анализа существующих подходов к трактовке сформированы собственное определение финансово-кредитной системы, функции и модель ее структуры.

Ключевые слова: кредитная система, финансовая система, финансово-кредитная система, финансовые институты, финансовый сектор.

Bogdan Pshyk

Nature and structure of the financial and credit system: functional, institutional and organizational approaches

Researched approaches to the definition of «financial and credit system». Analyzed changes in the content of economic categories from the perspective of functional, institutional and organizational approach. Based on the analysis of existing approaches to the interpretation formed his own definition of financial and credit system, functions and model of its structure.

Key words: credit system, financial system, financial sector, financial institutions, financial and credit system.

Пишк Богдан Иванович – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри фінансів Львівського інституту банківської справи Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ).

УДК 330.322.5:336.225.6(477)

Л. Я. Беновська

ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗОН В УКРАЇНІ

Розглянуто зарубіжний і вітчизняний досвід функціонування СЕЗ як «точки зростання» економіки. Досліджено фінансові аспекти діяльності СЕЗ в Україні та їх ефективність щодо наповнень державного бюджету.

Ключові слова: спеціальна економічна зона, точка зростання, бюджет, податки.

Наявні регіональні диспропорції розвитку в Україні потребують побудови механізмів регулювання процесів інвестування та розвитку територій.

© Л. Я. Беновська, 2013